FOTO: BERTIL JANSON

KULTUR • SID 22

Det osynliga biblioteket – mitt i Umeå

Under marken i centrala Umeå väntar en halv miljon sällsynta böcker på sina läsare. I depåbibliotekets magasin jobbar Victoria Edman och Ingalill Stenmark (längst fram) – men porten till bokskatten är alltid låst.

REPORTAGE.

Osynliga biblioteket i Umeå lå

Under marken, mitt i Umeå, väntar en halv miljon sällsynta böcker på sina läsare. Det osynliga biblioteket hjälper låntagare i hela landet att få tag i böcker de kan ha letat länge efter. Men porten är alltid låst.

Det är väldigt stor spännvidd på det som lånas ut, säger bibliotekarien Ingalill Stenmark.

Sveriges mest osynliga bibliotek ligger vid en smal och enkelriktad gata mitt i Umeå. Porten är anonym, drar inga blickar till sig, och större skyltar saknas. Cyklisterna susar förbi. Hit kommer inga låntagare. Det gör däremot deras bokbeställningar.

Porten är låst. Rätt knapp i porttelefonen måste tryckas in. Efter svaret och klicket återstår trapporna upp till första våningen.

I hallen tar Ingalill Stenmark emot.

- Ja, här jobbar man bakom kulisserna, säger hon.

Efter många år som bibliotekarie och enhetschef på olika bibliotek i Västerbotten började hon för fem år sedan på Sveriges depåbibliotek och lånecentral. Lokalerna finns nära Vasaplan, i samma kvarter som Stadsbiblioteket låg innan flytten, men med ingång från "baksidan".

Här har Ingalill Stenmark det övergripande ansvaret för samlingarna - och nytta av all erfarenhet hon samlat på sig genom åren. Här får hon också se "intressant material" hon aldrig tidigare varit i kontakt med.

Nere i de vidsträckta källarmagasinen en trappa under markplanet väntar en halv miljon böcker och trycksaker, uppradade i systematisk ordning, på sina låntagare. Den specialintresserade bok- och kunskapssökaren i Storuman, Ystad eller Korpilombolo kan, via en beställning i sitt hembibliotek, här få tag i Korporal Framåt från 1887, Preliminär katalog över grottor i Sverige (1966) eller någon annan äldre och mer eller mindre obskyr bok.

I de långa hyllraderna ryms många godbitar, tycker Ingalill Stenmark.

- Jag kan till exempel bli fascinerad av en del romaner från 50-talet. De kan se jättetråkiga ut på utsidan, har kanske hårda, bruna biblioteksband, men när man öppnar dem är de jättesnygga. Jag gillar omslagen, hur de var formgivna, layouten och hur de ser ut. När man bläddrar i dem känner man hur tiderna har förändrats.

Sveriges depåbibliotek och lånecentral tar emot de böcker som bibliotek i hela landet regelbundet gallrar ut. Mycket kommer från kommunernas folkbibliotek, men även forsknings- och specialbibliotek bidrar med utgallrade böcker. Allt registreras, blir sökbart och klart att lånas ut igen.

I fjol tog Depåbiblioteket emot drygt 17000 utgallrade titlar. Från de tre bokmagasinen i källaren lånades ungefär 13000 böcker ut. Dessutom skickades 4500 fjärrlån i väg från Umeå stadsbiblioteks samlingar.

Finansieringen kommer från Kungliga biblioteket. Det nationella uppdraget baseras bland annat på ett vanligt problem vid hantering av böcker.

- Det finns inte utrymme för alla bibliotek att ha allting. Det är en omöjlighet. De nya inköp som görs måste ju få plats, förklarar Ingalill Stenmark.

Att hon jobbar på landets kanske mest osynliga bibliotek håller hon med om.

- Ja, det är en doldis. Vi är osynliga för allmänheten.

> Varje vecka lånar vi till exempel ut ett tiotal böcker som är mer än hundra år gamla".

Fast för landets bibliotek är Depåbiblioteket en synlig aktör, menar hon. De anordnar utbildningar för biblioteksersonal och bjuder in studenter på biblioteksutbildningen i Umeå till studiebesök. Den stora skillnaden jämfört med att jobba på ett "vanligt bibliotek" är ändå frånvaron av bokletande besökare.

- Ja, det är en jättestor skillnad. Men jag tänker snarare på den stora likheten, att vi alltid tänker på låntagaren, individen som beställt och vill ha den här boken.

Kungliga biblioteket i Stockholm har ingen utlåning, där måste besökaren läsa böckerna på plats. I Depåbibliotekets uppdrag ingår både att bevara och tillgängliggöra verken. Så de lånar ut allt de har, utan begränsningar.

- Varje vecka lånar vi till exempel ut ett tiotal böcker som är mer än hundra år gamla, säger Ingalill Stenmark.

Victoria Edman har också lång erfarenhet som bibliotekarie. Förutom i Umeå har hon jobbat i Dorotea, Stockholm och som volontär på ett universitetsbibliotek i Kalifornien. På Depåbiblioteket har hon varit i snart tre år. Det fina med verksamheten tycker hon är att en låntagare med ett specialintresse, boende var som helst i landet, kan gå in på närmaste bibliotek, göra en beställning och via depån få tag i en unik bok.

- Det är ett häftigt bibliotekssamarbete vi har för att medborgarna ska kunna få tag på det de vill läsa.

Folkbiblioteken är duktiga på att köpa in det som behövs för just den kommunen, tycker hon. Men utrymme kostar, bestånden ska vara aktuella och till slut måste vissa böcker väljas bort.

- Där har vi en väldigt speciell roll. Sveriges depåbibliotek är helt uppbyggt av gåvor från andra bibliotek. Det är ett smart uttänkt system som säkerställer att det finns kvar en bok av varje, som alla kan låna, säger Victoria Edman.

Innan rundturen ner i magasinen berättar Ingalill

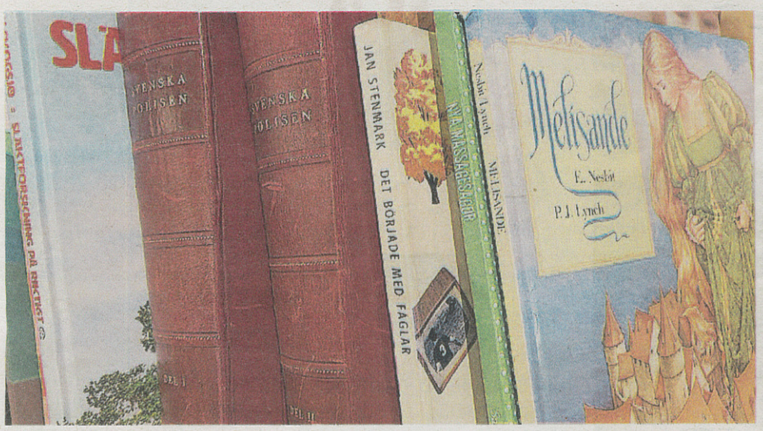

Nyinkomna böcker, utgallrade av olika bibliotek i landet, väntar på registrering och hyllplats i Depåbibliotekets magasin.

Depåbiblioteket är en del av ett smart uttänkt system, tycker bibliotekarien Victoria Edman.

nar ut bokskatt

FOTO: BERTIL JANSON

Lokala rariteter i underjordiska magasinet

Många olika böcker, trycksaker och uppsatser kan – via nationella bibliotekskatalogen Libris – beställas från Depåbiblioteket. Bland de mer sällsynta titlarna, som endast förvaras i magasinet i Umeå, finns till exempel:

- Berättelser av fyra tågmästare vid järnvägen i Vännäs 1904–2004 (Ulrik Almberg, 2006).
- Berättelse och sång om Sundsvall och Umeå brand, hvilka städer nedbrunno måndagen den 25 juni 1888 (Sign: L. Fr. Ågr, 1889).
- Historik rörande Djupvik och hamnarna Djupvik, Sandvik, Holmsund och Umeå uthamn samt sjötrafiken mellan Holmsund, Obbola och Umeå åren 1847-1940 (Folke Johansson, 1990).
- Inflyttningen till Umeå stad åren 1901–1903 (Bengt-Erik Nordmark, 1973).
- P. M. rörande en af Vännäs sockens kommitterade för Norrlandshospitalets förläggning till Vännäs lägerplats utgifven broschyr (Johan Widén,1910).
- Sävar kyrka 50 år (Sävar församling, 1984).
- Vinterspelen i Umeå 15–22 februari 1931.
- Umeå taxi 50 år: jubileumsskrift i ord och bild (red. Boo Sandström, 1980).
- Umeå typografiska förening 1893–1953 : glimtar från verksamheten 1943–1953 (Tage Skärfstad, 1953).

En halv miljon böcker för fjärrlån

Sveriges depåbibliotek och lånecentral finns sedan 1992 i Umeå. Året innan beslutade riksdagen att depåverksamheten, som tidigare funnit även i Malmö och Stockholm, skulle koncentreras till Umeå, där Depåbiblioteket nu är ett fjärrlånemagasin för bibliotek i hela landet. På enheten, som också har andra uppdrag, arbetar fem bibliotekarier, två biblioteksassistenter och en enhetschef. I de tre magasinen finns runt en halv miljon volymer, främst svensk litteratur, allt från barnböcker till fakta- och skönlitteratur för vuxna, från 1700-talet och framåt.

Stenmark om gamla böcker som plötsligt, över en natt, får nytt liv igen. Startskottet kan vara att någon i TV, radio eller en tidningsartikel rekommenderar en bok som genom åren blivit bortglömd och i princip aldrig lånas ut. Patrik Svenssons Ålevangeliet fick en sådan effekt.

I boken, som belönades med Augustpriset och lästes av många, nämns Rachel Carsons Under havsvinden, som utkom 1963. De flesta av landets bibliotek hade för länge sedan gallrat ut den. Allt fler beställningar började komma till Depåbiblioteket.

– Vi hade den. Och den var jättesnygg dessutom, tillägger Ingalill Stenmark.

Ett liknande fenomen uppstod under coronapandemin. Författaren Dean Koontz gav på 1980-talet ut en thriller, Nattens ögon, som handlade om en livsfarlig biologisk smitta. Det intressanta var att denna smitta spreds från staden Wuhan i Kina. En kvällstidning skrev om det snudd på profetiska sammanträffandet och ordet spred sig.

– Det blev en jättehype kring boken. Den fanns inte att köpa, och väldigt få bibliotek hade kvar den till utlåning. Vi hade två ex och det blev förstås jättelånga köer på dem.

Det plötsligt uppblossande intresset för verk som är svåra att få tag på återkommer då och då. Ingalill Stenmark tycker att det är intressant – och ett tecken på att Depåbiblioteket fyller en viktig funktion.

– Vi har ju jättemånga böcker. Många lånas, men många lånas inte alls. De bara står där och väntar på sin tur.

Bertil Janson

Idag ska ett 70-tal böcker skickas till låntagare i hela landet.